

М'ягкота І. В.,
Львівський державний університет фізичної культури

СТРУКТУРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

У статті здійснено аналіз основних структурних моделей терміносистеми українського фольклору, визначено ступінь продуктивності окремих термінологічних конструкцій, окреслено основні тенденції структурного моделювання на сучасному етапі.

Ключові слова: українська мова, термінологія, фольклористика, структурна модель, термінологічна конструкція.

В статье проанализировано основные структурные модели терминосистемы украинского фольклора, определено степень продуктивности отдельных терминологических конструкций, намечены основные тенденции структурного моделирования на современном этапе.

Ключевые слова: украинский язык, терминология, фольклористика, структурная модель, терминологическая конструкция.

The main structural models of Ukrainian folklore terminological system are analyzed in the article; the degree of productivity of individual terminological structures has been determined; the main trends of structural modeling at the present stage has been outlined.

Keywords: Ukrainian language, terminology, folklore studies, a structural model, terminological construction.

За останні роки в українському мовознавстві з'явилася низка фундаментальних праць, у яких, окрім загальних теоретичних питань термінології, досліджують і різні галузеві терміносистеми. Це праці А. Бурячка, В. Грешука, В. Даниленко, І. Кочан, Т. Панько, Л. Симоненко, Н. Родзевич та ін. Велике значення для вивчення одно- та багатослівних термінологічних конструкцій мають наукові розвідки авторів: С. Овсейчик (екологічна термінологія) [9, с. 219-222], Л. Козак (електротехнічна термінологія) [5, с. 250-253], Д. Шапран (термінологія маркетингу) [12, с. 153-157], Н. Китарова (термінологія металургійної промисловості) [6, с. 25-32], М. Шевченко (термінологія речового права) [13, с. 121-125], О. Медведь (синтаксична термінологія) [8, с. 82-86], С. Булик-Верхола (музична термінологія) [2, с. 121-124] та ін.

Оскільки немає цілісного наукового дослідження, в якому було б реалізовано системний підхід до розгляду термінологіки українського фольклору, то перспективним можна вважати напрям, пов'язаний із її дослідженням.

Основна мета публікації – описати структурно-граматичну характеристику термінів галузі фольклористики.

Для досягнення поставленої мети необхідно: 1) виокремити та розглянути основні структурні моделі; 2) визначити ступінь їх продуктивності; 3) окреслити основні тенденції структурного моделювання фольклористичних термінів на сучасному етапі.

Актуальність статті зумовлена тим, що в ній зібрано й систематизовано терміни фольклористики, вивчено особливості їх структурної побудови. Матеріалом для дослідження слугують терміни з галузі української фольклористики та суміжними з нею науками, зафіксовані у словнику-довіднику (укладання і загальна редакція М. Чернопиского) [10], спеціалізовані підручники, посібники, статті, наукові збірники, журнали.

У сучасних дослідженнях фіксується різна думка науковців відносно багатоконпонентних (до складу яких входить три і більше компонентів) термінологічних сполук. Одні, (наприклад, В. Даниленко та ін.) вважають творення таких громіздких термінів носіями мови-спеціалістами позанормативним явищем. Проте, фіксацію цього явища здійснюють багато вчених (Ан. Загнітко, К. Авербух та ін.). Шляхи розв'язання цього питання пропонують різні. В. Лейчик [7] вважає, що довжини будь-якого терміна можна визначити за допомогою статистичних методів, а О. Чуешкова [11] стверджує, що конкретної відповіді на це питання взагалі не існує.

У терміносистемі фольклористики відповідно до кількості залучення компонентів виокремлюють одно-, дво- та багатоконпонентні терміни. Проведений аналіз термінів у галузі фольклористики показав, що серед 800 терміноодиниць семантичне ядро досліджуваної лексики становлять терміни-словосполуки, що утворюються на базі однослівних термінів. Найуживанішими серед них є іменники, які складають 30 % від загальної кількості. Напр.: *архів, віри, жанр, культ, магія, міф, обряд, пісня, правила, ритуал, свідомість, символіка, топоніміка, фольклор, формула* та ін. Більшість стали основою для творення двоконпонентних (*архів фольклорний, астрофічний віри, жанр фольклорний, астральний культ, катартична (очисна) магія, космогонічний міф, весільні обряди, жнивварські пісні, шлюбні правила, апотропейчний ритуал, жанрова свідомість, символіка птахів, топоніміка народна, повстанський фольклор, ініціальні формули*) та багатоконпонентних фольклористичних термінологічних конструкцій (*жанри народної інструментальної музики, взаємодія фольклору і літератури, пісні літературного походження, культ домашнього вогнища, ритуально-міфологічна основа літнього циклу календарної обрядовості*).

У фольклористичній термінології достатньо уживаними є двоконпонентні сполуки. Частинами мови можна виокремити такі моделі: **прикметник + іменник (35 %); іменник + прикметник (12 %); іменник + іменник (9 %).**

Проаналізувавши зібраний матеріал, бачимо, що модель **прикметник + іменник** об'єднує терміносполуки, у яких обидва компоненти мають різний ступінь термінологічності: 1) складені терміни, де обидва слова – терміни (*генетичний метод, демонологічні оповідання, екзотеричні міфи, медіальні формули, зооморфні образи, парціальна магія*); 2) терміносполуки іншої галузі з новим значенням у фольклористиці (*дифузна зона (хім.), ранній палеоліт, льодовиковий період, крейдянний період (арх.), кочове тваринництво, орне землеробство (іст.), звичаєве право (юр.)* тощо); 3) складені терміни, у яких одне слово є терміном, а інше – загальноновживаною лексемою (*дитячий фольклор, любовні пісні, книжна легенда, народна творчість*) та ін.; 4) обидва слова – загальноновживані

лексеми (*вербна неділя, дарообмінні зв'язки, купальські пісні, народні ігри, тарабарська мова*). У таких моделях зустрічаємо і складні прикметники, напр.: *календарно-обрядова пісенність, ритуально-міфологічна основа, суспільно-побутові пісні, родинно-господарські колядки, казково-міфологічні істоти, казково-новелістичний цикл, обрядово-символічні биліни, родинно-обрядова творчість*.

Малопродуктивною є модель **іменник + прикметник** (*акустика музична, анімізм фольклорний, ансамблі інструментальні, вертеп ляльковий, дифузія культурна, жанр фольклорний, час міфічний*).

Модель **іменник + іменник** може мати прийменникову і безприйменникову конструкцію. Найпоширенішою серед безприйменникових конструкцій є **іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку (10 %)** (*викуп молододі, водіння куста, документування фольклору, завивання гільця, збирач фольклору, класифікація колядок, текстологія фольклору, теорія запозичень, обряд поклонів, поетика билін, свято Купала*).

Прийменникова конструкція моделі **іменник + прийменник + іменник (5 %)** зустрічається не часто (*приготування до весілля, прислів'я і приказки, фольклоризм у літературі, шлюб за домовленістю, шлюб із викраденням, пісні про кохання, пісні про родинне життя*).

Багатокомпонентні (три-, чотири-, п'ятичленні) одиниці відзначаються різноманітністю структури. Термінологічність словосполук досягається шляхом уточнення чи конкретизації головного слова у формі іменника-номінатива.

Аналізуючи тричленні словосполучення, виявляємо такі словотвірні моделі: **1) прикметник + прикметник + іменник (5 %)** (*живий український вертеп, українські народні танці, героїчний народний епос, звуконаслідувальні дитячі твори, усна народна творчість, кантиленна наспівна мелодія, весільні обрядові пісні, речитативний нерівноскладовий ритм, первісні ритуалізовані тексти, релігійні народні вірування*); **2) іменник + прикметник + іменник (4 %)** (*архітектоніка кумулятивної казки, обов'язковість інструментального супроводу, елементи народного епосу, система ритуальної поведінки, культ померлих предків, замовляння зубного болю, культ домашнього вогнища, періоди українського фольклору, наспорт фольклорного тексту, пісні літературного походження, текст фольклорного твору*); **3) прикметник + іменник + іменник (1,5 %)** (*етнографічне районування України, художньо-виразальні засоби паремій, міфологічні уявлення предків-слов'ян*); **4) іменник + іменник + іменник (2 %)** (*система культів тварин, форми поклоніння предкам, особливості композиції паремій*).

Прийменникові трикомпонентні конструкції трапляються рідко і представлені такими моделями: **1) іменник + іменник + прийменник + іменник (1 %)** (*взаємозв'язок фольклору з літературою, обряд ворожіння на вінках*); **2) прикметник + іменник + прийменник + іменник (2 %)** (*міграційна школа у фольклористиці, міфологічна школа у фольклористиці, історична школа у фольклористиці, фінська школа у фольклористиці, казкові зачини і кінцівки*).

Малопродуктивними у досліджуваній терміносистемі є і чотиричленні номінативні одиниці, які складають 1,5 % від загальної кількості. Серед моделей виявляємо прийменникові та безприйменникові конструкції: **1) прикметник + іменник + прикметник + іменник** (*художньо-стильові особливості казкового епосу, жанрово-стильові ознаки історичних пісень, ритуально-міфологічна основа зимового циклу, сюжетно-композиційна будова народних казок*); **2) прикметник + іменник + іменник + іменник** (*художньо-тематичні особливості жанру романсу, досвітній ритуал обходу поля*); **3) іменник + прикметник + прикметник + іменник** (*жанри народної неказкової прози*); **4) іменник + прикметник + іменник + іменник** (*обряд ритуального випікання короваю*); **5) іменник + іменник + прикметник + іменник** (*періодизація фольклору доісторичної епохи*); **6) іменник + прикметник + іменник + прийменник + іменник** (*мова ліричних героїв і персонажів*); **7) прикметник + прикметник + іменник + прийменник + іменник** (*українські народні свята та звичай*); **8) іменник + прийменник + іменник + прикметник + іменник** (*ворожіння у час зимових свят*).

П'ятикомпонентні терміносполуки в аналізованій терміносистемі представлено поодинокими прикладами: *основні світоглядні системи українського фольклору, жанри зимового циклу календарно-обрядової творчості*. Складність терміносполуки сприяє конкретності терміна.

Крім безпосередньо складних слів, в українській фольклористичній термінології є і складноскорочені назви-абревіатури, утворені з початкових літер слів, які входять у вихідне словосполучення. У досліджуваній терміносистемі термінів-абревіатур засвідчено мало (УНТ – усна народна творчість, НТШ – Наукове Товариство імені Шевченка, ПНДЛМЕ – Проблемна науково-дослідна лабораторія музичної етнології).

Таким чином, на основі виконаного дослідження можна стверджувати, що в досліджуваній терміносистемі великий відсоток складають однокомпонентні терміни, які є структурно-семантичним ядром для творення двота багатокомпонентних термінів. Усі вищезгадані багатокомпонентні терміни зафіксовані в наукових текстах, де вони є мовленнєвими контекстуальними утвореннями.

Література:

1. Авербух К. Я. Терминологическая вариантность : теоретический и прикладной аспекты / К. Я. Авербух // Вопросы языкознания. – 1986. – № 6. – с. 38-49.
2. Булик-Верхола С. Структурно-граматична характеристика музичних термінів української мови / С. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун.-ту "Львівська політехніка". – Серія "Проблеми української термінології" – 2009. – № 648. – С. 121-124.
3. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 462 с. – С. 10.

5. Козак Л. Типи відношень у багатокомпонентних словосполученнях в українській електротехнічній термінології / Л. Козак // Вісник Нац. ун.-ту "Львівська політехніка". – Серія "Проблеми української термінології" – 2002. – № 453. – С. 250-253.
6. Ктитарьова Н. Словотвірна структура слова в металургійній термінології / Н. Ктитарьова // Проблеми філології та перекладу. – Дніпродзержинськ : Вісн. ДнДТУ. Філологічні науки. – 2000. – Вип. 1. – С. 25-32.
7. Лейчик В. М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина / В. М. Лейчик // Вопросы языкознания. – 1981. – № 2. – С. 62-67.
8. Медведь О. До проблеми вивчення української синтаксичної термінології / О. Медведь // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 82-86.
9. Овсейчик С. Основні структурні моделі екологічних термінів / С. Овсейчик // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – Вип. 9. – К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2003. – С. 219-222.
10. Українська фольклористика: словник-довідник / [уклад.-ред. М. Чернопиский]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 448 с.
11. Чуешкова О. Про поняття оптимальної довжини терміна (на матеріалі економічної термінології) / Оксана Чуешкова // Вісник Нац. ун.-ту "Львівська політехніка". – Серія "Проблеми української термінології" – 2008. – № 620. – С. 95-99.
12. Шапран Д. Екстралінгвістична детермінованість формування української маркетингової термінології / Д. Шапран // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Вип. 9. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – С. 153. – 157.
13. Шевченко М. Структурне моделювання сучасної терміносистеми українського речового права / М. Шевченко // Вісник Нац. ун.-ту "Львівська політехніка". – Серія "Проблеми української термінології" – 2004. – № 503. – С. 121-125.